

Замість квітів покладіть на єврейські могили камінь

Пам'ять – священна. І тому щороку наприкінці серпня кличе туди, де, за різними даними, були безневинно розстріляні від 13 до 18 тисяч єврейського населення. Так само можна сказати – 20 тисяч. Мине багато років, поки назвуть справжню кількість убієнних.

Живі, які цього дня вшанували загиблих, пройшли лісовою стежиною і тим шляхом, який 70 років тому став останнім для євреїв, циган, поляків, українців. На місця поховань представників єврейської національності, що в лісі поблизу спорткомплексу «Мрія», прийшли вшанувати перший заступник голови райдержадміністрації Олексій Хомич, заступник голови райдержадміністрації Інна Наумович, міський голова Сергій Євтушок, перший заступник міського голови Світлана Усик, родичі загиблих, представники іудейської релігійної громади, районної організації Партії регіонів, голова районної організації ВО «Батьківщина» Микола Костецький, завідувачка Сарненським історико-етнографічним музеєм Раїса Тишкевич, голова громадської організації «Наше місто» Георгій Александрович, директор Сарненської ЗОШ № 4 I-III ступенів Тетяна Василенко, педагоги та учнівська молодь закладу. Серед них - керівник шкільного клубу спілкування Валентина Александрович і його члени, які тримали в руках аркуші паперу з іменами загиблих.

ГО «Наше місто», сказав Георгій Александрович, ініціювала ідею, що знайшла підтримку у влади, - створити Меморіал полеглим у всіх війнах і невинним їх жертвам, у тому числі й пам'ятника євреям. Разом із районною радою Організації ветеранів також пропонують встановити стіну пам'яті з викарбуваними прізвищами воїнів, які не повернулись із фронту, й тих, хто зробив внесок у перемогу та пішов з життя після війни. Про це Георгій Борисович вів мову на мітингу. Пригадав, як хлопчаком ганяли із друзями біля могил, обгороджених металевими ланцюгами, й розпитували батьків, хто ж там похований у лісі. А згодом Сарни стали відомі в усьому світі як база, де була знищена остання американська ракета та як місто, де партизани провели відому операцію «Сарненський хрест». А ще, як батьківщина Григорія Шарпака й місце, де відбулася найстрашніша трагедія.

Раїса Тишкевич повідала про страждання єврейського народу з тих часів, коли Палестину загарбав і розбив Рим. Зупинилась на подіях 26-28 серпня 1942 року, які описували й «Сарненські новини».

Важко зрозуміти філософію фашистів. Бо в чому провина людини, яка народилася євреєм? Адже вбивати лише за те, що вона не тої національності — велике зло. Так само не можна досягнути акт вандалізму, вчинений 6 червня на меморіальному комплексі «Сосонки» в Рівному, де поховані 17,5 тис. євреїв, розстріляних у 1941 році нацистами. Невідомі спалювали місце покладання квітів, розкидали свічки. Окрім того, на вході до меморіалу виклали нецензурні слова із залишків пошкоджених ліхтарів. У міліції за фактом хуліганства порушили кримінальну справу. Винуватцям загрожує позбавлення волі на строк до чотирьох років.

На щастя, є людська пам'ять, наголосив Олексій Хомич. І поки живуть людство, нація, родина, громада, вона завжди зберігатиме імена загиблих. Приємно, що в районі не лише знають про ці події, а й свячене місце, де вони відбулися. Ось і цьогоріч тут разом із представниками влади можна було побачити багато молодих людей.

Сергій Євтушок повідомив про звернення в минулому році до облдержадміністрації з пропозицією позначити на карті місця розстрілів єврейського народу, куди мали б змогу приїхати нащадки загиблих. Також розповів про лист, що надійшов у мерію від благодійника іноземця, який хоче інвестувати кошти в благоустрій території поховання.

До присутніх звернувся голова районної ради Організації ветеранів України Рінат Валеев. Вів мову про життя під мирним небом, учасників бойових дій і ветеранів війни,

яких залишається все менше, волонтерську діяльність школярів. Констатував і прикрі факти, коли після урочистостей до Дня Перемоги у сивочолих визволителів підлітки на вулиці зривали з грудей ордени та нагороди.

Ніби продовжуючи думку Ріната Насатовича, голова районної організації ВО «Батьківщина» Микола Костецький закликав усіх читати історію. Лейтмотивом його виступу стали слова: «Ми — волелюбний народ. Хочемо бути вільними, розмовляти українською і жити в демократичній країні. Тільки разом і в єдності збудуємо державу, назва якої — Україна».

Пам'ять має бути вічною

Хвилина мовчання — найтяжча, найвідповідальніша, найсумніша. Кожен, схиливши голову, думав про те, що життя нам дається зверху, й ніхто не має права забрати його в іншій людині.

Член єврейської громади їда Шустик говорила проникливо й схвильовано: «У мамі було 13 дітей, а лишилося троє, які в 1933-ому виїхали в Палестину. Коли була маленькою, навіть не знала про цю місцину. Починаючи з 2000 року, сюди почали приїжджати євреї з усього світу. З того часу приходять і сама. Переважно було декілька євреїв-пенсіонерів, а сьогодні приємно бачити юнаків і дівчат. І це правильно. Адже сухе дерево без коріння нічого не означає, і великий той народ, який знає його. Це добре усвідомлює сарненська община в Ізраїлі».

Іда Михайлівна розповіла випадок, який засвідчив, що й серед фашистів траплялися співчутливі. Один із них запропонував: «Попросіть тих, хто приносить вам воду (стояла 40-градусна спека), доставити й ножиці. Ними зробите дірку й тікайте в той час, коли цигани відволікатимуть увагу. Але попереджаю: я стрілятиму, повинен це робити». Й вони тікали, бо хотіли жити, наперекір смерті.

З гордістю дві сестрички - одинадятикласниці Юлія та Лілія Філончуки називали славні імена земляків, яких комісія Ізраїльського національного інституту пам'яті катастроф і героїзму Ядвашем удостоїла звання «Праведник світу». Скажімо, Гітлі Крайцман давно живе в Ізраїлі. В часи воєнного лихоліття її врятувала сім'я Тишковців із Карасина. Єврейська рада України та фонд «Пам'ять жертв фашизму в Україні» присвоїли Ганні Тишковець звання «Праведник України». Вона разом зі своєю родиною ризикувала життям, надаючи допомогу євреям у рідному селі.

Звернувся до учасників мітингу й житель Сарн Едуард Кардаш. Прочитав поетичні рядки, закликаючи не забувати ні добра, ні лиха. Висловив великий жаль до людей, які не вміють любити наш спільний споминок. І, якщо неблаганний час перетворює в порох цілі міста, то пам'ять про трагедію 70-літньої давності має бути вічною.

У житті люди зустрічаються один із одним не випадково

Серед телевізійних програм нещодавно з'явилася нова — «Подробиці. Неформат». В одному з перших випусків поцікавилися у столичній молоді чи знають вони, хто був першим Президентом України, в якому порядку розміщені кольори на нашому Державному прапорі, чи можуть вони заспівати принаймні початок Державного гімну та хто його написав. Результати опитування виявилися сумними, навіть стосовно національних кольорів стягу. Що можна тоді говорити про знання історії єврейського народу?

Коли час від часу працівники комунальних служб міста прибирають територію місць останнього спочинку, дивуються, хто кладе стільки камінців на могили. Відповідь проста. У кожній нації свої традиції. Євреї не несуть на могили квіти, бо останні просто зів'януть і їх викинуть на смітник. Вони кладуть камінь, який зберігає мовчання, хоча розповісти може дуже багато.

З певних причин не називатиму прізвища чоловіка, який упродовж 40 років день у день проходив по землі, просоченій кров'ю. Він розміняв сьомий десяток, виховує із дружиною 17 дітей, шестеро з яких подарували вже їм 32 внуки. Решта — неодружені. Нині Дмитро К. живе в Америці, але коли приїжджає на Батьківщину, обов'язково

заходить сюди. Побував і минулої п'ятниці, через два дні після мітингу (на який також приїжджав велосипедом). По дорозі зустрів мене з шанованими гостями - Евелін Фабрікант, громадянкою США, рівнянами Вікторією та Юрієм і мешканцем Бережницьі Борисом. Чому ми там були у п'ятницю? Бо саме в цей день мали б відзначити сумну дату за єврейським календарем. Останній заснований на місячних циклах. Від григоріанського його відрізняє наявність зайвого місяця, що задовольняє вимогу Тори. Тому єврейський рік починається восени. Хоча в повсякденному житті ізраїльтяни користуються григоріанським.

Отже, 31 серпня є особливим для Евелін, коли вона приїжджає до могили, де був убитий не тільки її дідусь. І написання історії своєї родини було не планом жінки, а «так захотів Бог». Удова не є заможною американкою, носить простий одяг і живе у звичайному будинку. Вона ніколи не бачила й не слухала свого дідуся, але хоче знайти відповіді на запитання, що, як і чому сталося з ним? І складає розповідь не для себе, а в першу чергу для дітей та онуків. Надзвичайно щиро сказала: «Ми не можемо знати куди йдемо, тож давайте дізнаємося звідки походимо». Помолившись душам, котрі також у цей день, вірять, стають ближчими й чують усі молитви, подякувала Богу та висловила вдячність присутнім. Бо, переконана, що в житті люди зустрічаються один з одним не випадково.

Бог зберіг їм життя

Останніми роками не видно старого чоловіка, який був очевидцем кривавих подій. У ямі лежать 13 рідних йому людей. Тоді хлопчаку виповнилося 14. І навіть після контрольного пострілу Бог зберіг йому життя.

Так само пощастило ще одній жінці — Гірцевії. 18-літня красива юнка, обережно виглянувши з ями, зустрілася поглядом із німцем. Побачивши, що вона жива, підійшов, наступив на неї ногою й зі словами «шнель-шнель» показав, щоб тікала. Роздягнена дівчина не вірила фашисту, думала, хоче поглумитися з неї. Але чужинець справді мав намір її відпустити, що й зробив. Через певний час вона вийшла заміж, та в неї не було дітей. Тож із притулку взяла п'ятеро дівчаток. Виховала, всім збудувала оселі. А коли помирала, прийняла у своє серце Христа.

Інша була з Бережницьі, яка в ямі, куди складали розстріляних, не померла. Коли засвідчили, що вона єврейського походження, а не єврейка, її відпустили.

...40-градусна спека, пил і мовчазний люд, який іде, мов на заклання. У маленьких клучках тримають золото. У більших згортках притискують до грудей новонароджених. Вибирають момент і кидають дітей убік, подалі, з надією, що хтось підбере. Якщо один із двох озброєних фашистів, що супроводжували колону із 700 смертників, помічав це, підходив і добивав прикладом безневинне маля.

Хто потривожить кості єврея - не залишиться не покараним

Знайшлося чотири хлопці — Пасько, Параїл, Позняк і Потапович, які за пляшку коньяку і 60 радянських рублів перевозили кості в нових трунах єврейського й польського кладовищ. Розрізаючи старі цинкові, діставали золоті копійки, знімали з рук персні. Вночі до склепів приходили з ломом, як і до трьох єврейських могил, викопували черепи, в яких шукали золоті зуби. За волоссям, розповів Дмитро, можна було визначити стать загиблого. У старших жінок — викладене по колу, у дівчат — заплетена коса, кучеряве — у євреїв-чоловіків. Знайдені скарби шукачі збували одній жінці. Вона за коштовності пожертвувала їм навіть свою 14-літню доньку для чуттєвих розваг. Давала й горілку. А отримане золото вимінювала в поляків, які приїжджали до неї, на рулони матерії.

Коли про це дізналися працівники міліції, вчинили обшук, під час якого знайшли багато зубів різного розміру. Четверо злочинців, щоб не потрапити до рук служителів закону, ударами жердиною по голові вбили найслабшого з-поміж себе, в якого були перебиті ноги, аби він їх не видав. Потім віднесли в канаву й засунули під мул. Але дуже швидко його випадково знайшла дівчинка, яка пішла якраз на те місце ловити ряску. В

день похорон трьох «друзів» зловили. Суд визнав їх винними й посадив у в'язницю. Одного на 13,5 другого на 11 і третього на 8 років. Мабуть жоден із них не читав Біблію де написано: хто потривожить кості, єврея - не залишиться не покараним.

...Евелін пояснила мені, чому її народ приносить на могили не квіти, а камені. Вона молилася і плакала в скорботі. А я дивилася на її тендітну постать і думала про вічність і спекотні піски Аравійської пустелі, де в дорозі гинули іудеї. Можливо, стає набагато легше, коли, знявши камінь з душі, передаси його померлим предкам?

Тож чи під осіннім дощем, чи серпневим сонцем, несіть камінці на єврейські могили, не важливо які, але бажано, щоб серед них був рапаківі (різновидність граніту).

М. Кузьмич